

Govor povodom Godišnje nagrade Elza Kučera Instituta za filozofiju u Zagrebu

Poštovane kolegice, poštovani kolege, drage suradnice i prijatelji, velika mi je čast stajati danas ovdje pred vama i primiti ovu značajnu nagradu, nazvanu prema velikoj filozofkinji i znanstvenici Elzi Kučera. Od srca hvala Institutu za filozofiju te članovima i članicama povjerenstva koji su ove godine za nagradu odabrali moj rad, kao i svima vama, kolegicama i kolegama koje iznimno cijenim, što ste izdvojili vrijeme da sa mnom podijelite ovaj svečani trenutak. Posebnu zahvalu upućujem dragim kolegama Luki Boršiću i Ivani Skuhala Karasman na pokretanju prevažne istraživačke teme žena u filozofiji, kao i na otvaranju istraživačkog područja i specifične istraživačke kulture koja je omogućila osnivanje nagrade za najbolji rad o filozofkinjama.

Dozvolite mi reći nekoliko riječi o tome što za mene ova nagrada predstavlja. Njezin značaj ne iscrpljuje se samo u velikom zadovoljstvu koje prati svako javno priznanje truda. Štoviše, zadovoljstvo je tek njezin manje važan rezultat. Ono što ova, a s njom i svaka druga nagrada za akademsko postignuće čini jest da blaži osjećaj hermetičnosti, samoće, nekad i besmislenosti znanstvenog rada, čiji rezultati, ma kako ponekad dobri bili, često ostaju nepoznati, nepriznati i neprepoznati. Priznanje znači mnogo u vremenima kada jedini koji nas tapšaju po leđima smo mi sami.

Tu je i još jedan, možda i najvažniji, aspekt ove nagrade: ona promovira povijesno prešućeni filozofski rad ljudi »krivoga« spola, u konkretnom slučaju onog ženskog. Time ona izravno doprinosi ukidanju tzv. *Matildinog efekta*, odnosno sustavnog umanjivanja, ignoriranja ili prisvajanja znanstvenih doprinosa žena. Matildin se efekt dodatno usložnjava kada se znanstvenica u svojem radu bavi drugim ženama, ili, prevedeno u filozofski kontekst, kada se filozofkinja bavi tzv. »ženskim temama«, među koje spada i proučavanje drugih filozofkinja i njihovih tema. Upravo je o ovome prošle godine maestralno govorila Ankica Čakardić, primajući istu nagradu. Drugim riječima rečeno, nagrada Elza Kučera tako ne samo da promovira zaboravljene autorice, već i one koje o njima pišu i kojima upravo zbog toga, u ciničnom ponavljanju povijesti, prijeti zaborav.

Rado bih rekla nekoliko riječi o radu koji stoji iza ove nagrade koju danas sretna primam. »‘I Didn’t Ask for It’: Balkan Women vs. the Invisibility of Rape« (hrv. »‘Nisam tražila’: balkanske žene protiv nevidljivosti silovanja«) objavljen je prošle godine u knjizi *Beauvoir and Politics: A Toolkit* (urednica Liesbeth Schoonheim i Karen Vintges), u izdanju izdavačke kuće Routledge.

Radi se o zborniku radova o Simone de Beauvoir koji ističe njezinu važnost za suvremenu političku filozofiju, osobito promatrajući njezine ideje kao »filozofski alat« za razumijevanje i kritiku aktualnih društvenih i političkih pitanja. Moj je rad prošao strog i poprilično naporan recenzentski postupak, na kojem sam sada, u retrospektivi, izrazito zahvalna. Tijekom samog procesa, moram priznati, nisam osjećala osobitu zahvalnost, nego prije bratoubilačku netrpeljivost, premda vjerujem da takvi osjećaji prate većinu znanstvenih recenzija

Uz recenzente i urednice knjige veliku su mi pomoć pružile kolegice i kolege s dviju znanstvenih institucija. Prvi su bili moji dragi suradnici s Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu koji su o radu slušali u sklopu internog seminara i dali neke vrlo korisne opaske. Kritiku iz potpuno druge perspektive dobila sam upravo ovdje, na Institutu za filozofiju, kada sam o pokretu *Nisam tražila* govorila povodom proslave Međunarodnog dana žena. Opaske i jednih i drugih učinile su moj rad bitno boljim nego što je prvotno bio. Na tome im svima hvala!

O čemu se, zapravo, u mom tekstu radi? Bavim se temama koje se, htjela ne htjela, pojavljuju u većini mojih znanstveno-filozofskih radova: društvenim nepravdama, društvenim oblicima otpora tim nepravdama te pokretačima i jednoga i drugoga. U konkretnom slučaju društvena nepravda kojom sam se bavila bilo je seksualno nasilje nad ženama. Otpor tom istom nasilju pratila sam kroz djelovanje balkanskog društvenog pokreta, svojevrsnog pandana pokretu *Me Too*, pod nazivom *Nisam tražila*. Pokret *Nisam tražila* pokrenule su četiri sarajevske glumice, potaknute mučnim svjedočanstvom o silovanju svoje srpske kolegice, a činile su ga u prvom redu žene žrtve seksualnog nasilja. U svojim, uglavnom anonimnim, svjedočanstvima one su progovarale o vlastitim traumatičnim iskustvima, razotkrivajući pri tome neku vrstu epistemološke disonance ili raskorak između osobnog iskustva i njegova društvenog priznanja, između onoga što žena doživljava i onoga što društvo priznaje i propisuje kao »valjano« iskustvo. Radilo se, dakle, o duboko bolnim iskustvima poniženja, fizičke i psihičke traume, s jedne strane, i o potpunom izostanku odgovornosti s druge – ne samo od strane onih koji su nasilje počinili, nego i društva u cjelini, koje, kad je riječ o seksualnom nasilju, gotovo redovito prebacuje odgovornost na žrtvu. Ono što je mene pritom temeljno zanimalo jest koji mehanizmi postoje iza ove kolektivne shizofrenije.

Odgovor na to pitanje, prema mojem mišljenju, ponudile su dvije filozofkinje – Simone de Beauvoir i Miranda Fricker. Primat sam dala Simone de Beauvoir, posebno njezinom razumijevanju mita o ženskosti te idejama suučesništva, solidarnosti, nasilja, spola i seksualne autonomije, koje su mi služile kao ontološki temelj za epistemološki problem nepriznavanja tuđeg

iskustva. Potonji sam problem pak analizirala kroz teoriju epistemičke, odnosno testimonijalne i hermeneutičke, nepravde o kojoj govori suvremena britanska filozofkinja Miranda Fricker. Zajedno, ove dvije teorije odgovorile su ne samo na moje pitanje o tome zašto se počinitelji seksualnog nasilja nad ženama ne osjećaju krivima, već i zašto se žene žrtve osjećaju krivima.

Spomenuti su razlozi originalno rezultirali time da je Simone de Beauvoir smatrala žene lošim pokretačima društvenih promjena. Ona se u svojim idejama naslanjala na primarno marksističke mislioce koji su, da parafraziram Fredrica Jamesona, smatrali pogled obespravljenih ontološki više fundamentalnim te su elitama odricali pravu volju i iskreni kapacitet za promjenom. Iako obespravljene, žene su, tvrdila je de Beauvoir, zbog svoje specifične ahistorijske pozicije bile prisiljene na suučesništvo i zbog toga nesklone revoluciji. Na istom tragu je još jedna značajna filozofkinja, Blaženka Despot, koja je originalno pokretače promjena tražila ne u ahistorijskim rađalicama, kako je nazivala žene, već u radničkoj klasi – proleterima. Ono do čega je de Beauvoir došla, a u čemu ju je i Despot kasnije pratila, jest do pronalaska dubljeg sloja nepravde od samo onog klasnog, a koji je imao spolne karakteristike. Tada se njezin interes pomaknuo sa Žena kao simboličke figure prema konkretnim ženama koje djeluju unutar feminističkog pokreta. Taj se zaokret prema feminističkom angažmanu jasno očituje u njezinu tekstu o mladoj alžirskoj revolucionarki Djamily Boupacha, koju su francuski vojnici mučili i silovali. U tom slučaju de Beauvoir prepoznaje kako se nasilje nad ženama javlja kao reakcija na njihovo političko djelovanje, zaključujući kako seksualno nasilje u svojoj srži predstavlja kaznu za žensko posezanje za vlastitim legitimitetom, kaznu za svaki pokušaj dovođenja u pitanje brojnih društvenih mitova, i ženskosti i muškosti.

Jedan od tih mitova ticao se i prisutnosti žene u javnom prostoru, bilo kao političarke, glumice, novinarkе ili znanstvenice. U svojem znamenitom tekstu o Brigitte Bardot Simone de Beauvoir opisuje Bardot u filmovima Rogera Vadima kao figuru koja odbacuje pasivnost i suučesništvo, zbog čega je francuska publika u jednom trenutku reagirala bojkotom. Taj primjer pokazuje kako društvo nastoji disciplinirati žene koje izlaze iz zadanih okvira i prisvajaju javnu vidljivost – mehanizam koji je, premda u različitim oblicima, prisutan i u reakcijama na žene koje javno progovaraju o nasilju. Upravo sam tu vidjela vezu s glumicama koje su pokrenule inicijativu *Nisam tražila* na Balkanu. Dok je Bardot neprijateljstvo doživjela ponajprije na razini kulturne reprezentacije, u Hrvatskoj i šire glumice i brojne druge žene postajale su metama zbog svoje profesije i položaja u javnosti, kako od strane kolega tako i šireg društva.

Eto, voljela bih završiti današnji govor s osvrtom ne više na vlastiti tekst, koliko na fenomen koji ga je inspirirao, a to je *Nisam tražila*. Voljela bih moći

reći da su se stvari bitno promijenile: da su institucije proradile, da je društvo ozdravilo, da više nema ni ženskih, ni muških, ni dječjih žrtava nasilja. Nažalost, i vi i ja znamo da to nije tako. Na kraju preostaje samo nada i malo dišpeta, kao i duboka zahvalnost na davanju prostora da se o nekim društvenim problemima progovori i na filozofski način.

Ana Maskalan